

АЛИПИ МАТЕЕВ ЗА НИКОЛА ОБРЕШКОВ*

В живота ни има години, които играят изключителна роля за нашето развитие. Най-често това са годините на нашето студентство, а след това – средата, в която се усъвършенстваме. За мен тези години са свързани с академик Никола Обрешков.

От възторжените изказвания на студентите от горните курсове не можех да получа ясна представа за него. В художествените произведения професорът най-често е представен като възрастен мъж с посивели или побелели коси и с брада. Освен това професорите, които слушахме на лекции през зимния семестър на учебната 1932–33 г. – К. Попов, Д. Табаков и Ив. Ценов – бяха преминали вече петдесетте години и аз, осемнадесетгодишният, си представях и професор Обрешков като възрастен мъж.

След изтичането на първите два семестъра, през октомврийската сесия на 1933 г., се явих на изпит по аналитична геометрия. Явявах се на първия си университетски изпит и вълнението ми бе напълно обяснимо. След писмения изпит следваше устен пред комисия от двама професори, единият от които бе проф. Д. Табаков, а другият се оказа завърналият се от едногодишната си командировка и защитил докторска дисертация проф. Н. Обрешков. Първите ми впечатления от него бяха неочаквани. Аз видях твърде висок и строен, сравнително млад мъж, облечен в тъмен костюм, с доста гъста права коса. Тогава той бе едва на 37 години (бе станал професор на 29). Двамата с проф. Д. Табаков (около 54-годишен, с посивяла и рядка коса, почти нисък на ръст) разговаряха оживено и тихо, докато ние – студентите – развивахме въпросите си, всеки на отделна черна дъска.

През учебната 1933–34 година лекциите по висша алгебра през третия и четвъртия ми семестър четеше проф. Н. Обрешков. Паралелно с тях при него слушахме и курс по теория на вероятностите (но без изпит). По-късно, след като бе написан учебник и забележителен сборник по висша алгебра, той написа и учебник по теория на вероятностите.

Лекциите си професор Обрешков четеше спокойно и ясно. Често в изложението си се обръщаше към аудиторията с въпрос (естествено, без отговор) „значи така“ или „нали така“. На черната дъска наред с формулите той записваше ясно и някои нови термини, но когато пишеше на лист хартия, почеркът му бе съвършено нечетлив. Той съзнаваше това и на изпит, когато смутеният студент изтегляше „билетче“, професорът вземаше листа с въпросите и разшифроваше написаното.

През втората година на следването си виждах професор Обрешков на семинара, ръководен от него и от проф. Л. Чакалов. Там се даваха теми от различни области на математиката и студентите, желаещи да ги разработват, получаваха напътствия от двамата професори-ръководители. Този семинар изигра изключителна роля за израстването на много от съвременните наши математици и физици-теоретици. По някои въпроси възникваха научни спорове. Спомням си един такъв спор между тогавашните асистенти Г. Брадистилев и Б. Петканчин. Двамата професори – ръководители на семинара, не вземаха отношение и оставяха спорещите страни сами да се убеждават една друга. Този семинар продължи и след моето завършване, но под ръководството само на проф. Л. Чакалов.

През пролетта на 1935 г. студентското академично физико-математическо дружество организира няколко забележителни екскурзии. Професор Обрешков участваше с нас – студентите, в една екскурзия до Кюстендил, където пренощувахме. Вечерта премина забавно. Там той получи „награда“ – една торта за добре изпълнен танц. На другия ден по покана на местен студент-математик професор Обрешков, асистент Г. Брадистилев, председателят на дружеството Л. Илиев (сега академик), една студентка и аз посетихме Гюешево. Обедът беше изключителен и се създаде весело настроение. По едно време професор Обрешков, известен като „ловец“, за да покаже точността, с която стреля с пушка, улучи една празна цигарена кутия, поставена на върха на едно дърво.

* А. Матеев, „Академик Никола Обрешков в моите спомени“. Препечатано от „Обучението по математика“ (1978), кн. 6, 33–35.

В началото на войната се виждахме по-рядко с професор Обрешков, а след голямата бомбардировка в София на 10 януари 1944 г. учебните занятия през летния семестър не се проведоха. Професор Обрешков бе директор на Математическия институт в структурата на Физико-математическия факултет. Той също бе евакуиран със семейството си в Плевенски окръг, но често с писма нареждаше на двамата асистенти Илиев и Матеев да ходим в София да наглеждаме института. Илиев идваше от В. Търново, а аз от с. Мирково, където съответно бяхме евакуирани. Професор Обрешков наред с многото си положителни качества, като човек бе понякога нереален в оценката на обстановката. Зимата бе студена, а София – разрушена и пуста. Пътуването ни бе трудно, а нямаше и къде да спим. Настанявахме се в един кабинет на института – днешния Студентски дом – и то под страх от бомбардировки. Една нощ дори спяхме в хижа „Тинтява“ на Витоша.

Веднаж се събрахме в София – професор Обрешков и ние, двамата асистенти. Той предложи да спим в неговия дом на ул. „Цар Самуил“ №26, който бе напълно празен. Отидохме вечерта, но беше много студено. И сега си спомням как си разпределихме задачите – ние двамата да изчистим печката, а професорът домакин – в мазето за въглища. Към 23 часа решихме да спим – професор Обрешков и аз в спалнята, а Илиев в хола, за да чува по-добре воя на сирените при тревога. Ние двамата с професора разговаряхме около половин час и когато към полунощ сирените завиха, и тримата бързо се отправихме към скривалището на Съдебната палата, където прекарахме останалата част от нощта.

Дойде 9 септември 1944 г. Животът във факултета започна отново. Професор Обрешков често ходеше на международни конференции и конгреси. Математик с международна известност, той имаше много познанства с математици. Особено възхитен бе от Н. Колмогоров, когото за първи път бе срещнал в Будапеща на математически конгрес. За него той казваше, че е не „генерал“, а „генералисимус“ в математиката.

Професор Обрешков работеше с голямо увлечение, и то в различни области на математиката : анализ, алгебра, теория на вероятностите, геометрия и др. Математик с голяма ерудиция и със силна интуиция, той много бързо се ориентираше за стойността на дадена публикация. Във факултетния съвет неговото присъствие винаги се чувстваше при вземане на решения по някой сериозен научен въпрос. По това време беше увлечен твърде много по модерните тогава „разходящи редове“ – област, в която той има много изследвания.

Един интересен момент от международния математически конгрес през 1958 г. в Единбург (Шотландия) се е запечатал в съзнанието ми. Докладът на професор Обрешков беше на висота. Но се случи една весела подробност. След доклада млад англичанин на руски език зададе въпрос на професор Обрешков, който отговори с едно руско-българско изречение и се засмя. Вечерта на банкетата англичанинът дойде при нас с проф. Илиев, придружен от съпругата си, и каза на руски език: „Видяхте ли днес как разговаряхме с Обрешков на руско-български ?“

Много са спомените ми, свързани с именития наш математик, но нека завърша с тези от фаталната 1963 г.: Професор Обрешков бе директор на Математическия институт при БАН. В началото на шестдесетте години при този институт бе формиран „научен съвет“, в който участваха академиците и професорите математици от факултета и от висшите технически учебни заведения. Аз също бях член на този съвет. През май 1963 г. внезапно почина проф. Аркадий Стоянов от Висшия инженерно-строителен институт, също член на научния съвет. На поредното заседание председателстващият го проф. Обрешков предложи да почетем паметта на проф. Стоянов и да попълним мястото му. След продължителна дискусия съветът не можа да вземе решение и понеже бе вече месец юни, академик Чакалов предложи да се отложи тази точка от дневния ред за есента, когато, както каза той, „всещо по-добро ще ни дойде наум. . .“

През един от последните дни на месец юни (може би беше 30 или 31) сутринта в кабинета ми на бул. „Антон Иванов“ № 1 дойде професор Обрешков. Той ми съобщи за монографията си, излязла в ГДР, и за някои усложнения, свързани с отпечатването ѝ, които му създали неприятности. Дори изказа мнение, че не му се пишат монографии. Съобщи ми, че заминава на другия ден за Варна, където ще остане само десетина дни, тъй като лекарите не му препоръчват повече поради сърдечното му заболяване. Изпушихме цигарите си и се разделихме с намерение да се видим скоро отново.

След няколко дни аз заминах на почивка в Златните пясъци. Една вечер пред почивния дом, слушайки музика по радиото, чух ужасното съобщение за внезапната смърт на академик Обрешков. После научих, че на връщане от Варна в самолета му прилошало. Имало предложение самолетът да се върне обратно, но Обрешков се възпротивил. Когато пристигнал в София, той бил вече в безсъзнание. Смъртта настъпила от кръвоизлив в мозъка.

Един месец по-късно, през септември, почина и академик Чакалов.

В началото на есента се събра „остатъкът“ от научния съвет по математика при БАН. Това беше едно наистина траурно заседание !

Последната ми среща с академик Обрешков в кабинета ми, на която той ми разказа за научните си успехи и предстоящите си задачи, остана за мен незабравима. Незабравим остана и големият български математик, с когото имах редкия шанс да бъда в близост цели тридесет години.